

Instrukcja doradcza

nr 15/RD/2023

**Podchów materiału obsadowego
sandacza (*Sander lucioperca*) w RAS
w przedziale wielkości 1-10 g**

Projekt pt.: Program Doradztwa Rybackiego „Rozradzanie, wylęgarnictwo, podchów ryb i zarybianie”; ETAP III; akronim „DORADZTWO”; Nr Umowy: **00002-6521.2-OR1400003/18/20 z dnia 16.01.2020 r.**

Instrukcja doradcza

Podchów materiału obsadowego sandacza (*Sander lucioperca*) w RAS w przedziale wielkości 1-10 g

Autorzy:

Prof. dr hab. inż. Zdzisław Zakęś

Dr inż. Maciej Rożyński

Dr inż. Sławomir Krejszeff

Mgr inż. Marek Hopko

Zakład Akwakultury, Instytut Rybnictwa Śródlądowego im. Stanisława Sakowicza –
Państwowy Instytut Badawczy

Projekt pt.: Program Doradztwa Rybackiego „Rozradzanie, wylęgarnictwo, podchów ryb i zarybianie”;
ETAP III; akronim „DORADZTWO”; Nr Umowy: **00002-6521.2-OR1400003/18/20 z dnia 16.01.2020 r.**

Spis treści

1. Wstęp	4
2. Obsadzanie basenów i środowiskowe warunki podchowu	4
3. Pasze i żywienie narybku.....	5
4. Sortowanie narybku sandacza.....	7
5. Określanie liczby narybku w basenach podchowowych.....	8
6. Zabiegi profilaktyczne/lecznicze w czasie podchowu narybku sandacza w RAS	9
7. Kontrola jakości wody w czasie podchowu narybku sandacza w RAS.....	9
8. Transport narybku podchowowanego w RAS	11
9. Literatura.....	12

Projekt pt.: Program Doradztwa Rybackiego „Rozradzanie, wylęgarnictwo, podchów ryb i zarybianie”; ETAP III; akronim „DORADZTWO”; Nr Umowy: **00002-6521.2-OR1400003/18/20 z dnia 16.01.2020 r.**

1. Wstęp

Sandacz (*Sander lucioperca*) jest głównie produkowany w obiektach akwakultury zachowawczej nastawionej na produkcję materiału zarybieniowego tego gatunku. Przede wszystkim są to gospodarstwa stawowe, ale coraz powszechniej stosowana i rozwijana jest technologia produkcji sandacza w systemach recyrkulacyjnych (RAS) (Zakęś 2012, 2017a, 2020, 2023, Zakęś i in. 2015b, Zakęś i Rożyński 2016). W ostatnich kilkunastu latach wdrażana jest (głównie w krajach Europy Zachodniej) technologia produkcji sandacza w RAS do wielkości konsumpcyjnej. Zasadniczą barierą jej rozwoju są problemy związane z produkcją materiału obsadowego, tj. ryb o masie ciała ok. 10 g (Zakęś i Rożyński 2015, Policar i in. 2016). Obecnie stosowane są dwie technologie produkcji tego rodzaju materiału: metoda intensywna prowadzona od początku, tj. od larw w RAS (Zakęś 2017a) i technologia zintegrowana (stawy → RAS) (Bódís i in. 2007, Policar i in. 2013, Zakęś 2017b, Zakęś i in. 2023), które pozwalają uzyskiwać materiał o masie ciała 0,5-1,0 g. Ryby tej wielkości można już żywić wyłącznie paszą komponowaną. Jest to materiał, który z powodzeniem można podchowować do wielkości docelowej (10 g) dla tuczu tego gatunku w systemach RAS.

W niniejszym opracowaniu zebrano informacje o podchowcie narybku sandacza w RAS w przedziale wielkości 1-10 g. Jest to faza pośrednia między wstępnym podchowem larw lub stawowego narybku letniego w RAS do masy ciała ok. 1 g, a tuczem ryb o masie > 10 g.

2. Obsadzanie basenów i środowiskowe warunki podchowu

Materiałem odpowiednim do obsadzania basenów narybkowych jest sandacz o jednostkowej masie ciała ok. 1 g. Przed obsadzaniem narybek należy dokładnie posortować (*patrz rozdział 4*). Do sortowania narybku można stosować sortownice kołyskowe. Wymienne wkłady mają szczeliny 2,5; 3,5; 5,0; 8,0; 10,0; 12,0; 14,0; 16,0; 18,0 i 20,0 mm. Obsadzenie dobrze przesortowanym materiałem ogranicza częstotliwość stosowania tego zabiegu w tej fazie podchowu narybku do 2 manipulacji (podchów w przedziale 1-10 g). Materiał przed sortowaniem powinien być przegłodzony. Ryby przegłodzone mają 2-krotnie niższe zapotrzebowanie tlenowe i są istotnie mniej podatne na stres. W przypadku materiału o masie ciała ok. 1 g (temperatura wody 22°C) czas głodzenia powinien wynosić około 8-12 godzin. Oczywiście baseny obsadzamy „pod liczbę” (*patrz rozdział 5*). Różnica między temperaturą wody przed obsadzaniem (baseny podchowalni wylęgu/stawowego narybku letniego) i po obsadzeniu (baseny narybkowe) nie może przekraczać 2°C. Sandacz dobrze znosi przenoszenie z niższej do wyższej temperatury wody, zdecydowanie gorzej toleruje zabiegi odwrotne (schładzanie). Początkowe zagęszczenie obsad można ustalić na poziomie 6 osobników na litr. Rekomendowana temperatura wody w początkowym okresie podchowu narybku – 22°C. Po dwóch tygodniach zalecane

Projekt pt.: Program Doradztwa Rybackiego „Rozradzanie, wylęgarnictwo, podchów ryb i zarybianie”; ETAP III; akronim „DORADZTWO”; Nr Umowy: **00002-6521.2-OR1400003/18/20 z dnia 16.01.2020 r.**

jest podniesienie temperatury wody do 23-24°C. W tym okresie podchów wskazane jest zredukowanie natężenia oświetlenia do poziomu < 30 lx. Przepływ wody należy tak ustawić by zapewniona była cyrkulacja paszy w toni basenu. Natlenienie wody mierzone na odpływie z basenów podchowowych nie powinno spadać poniżej 60% nasycenia (w temperaturze 22°C – 5,3 mg/l, 23°C – 5,2 g/l, 24°C – 5,1 mg/l).

Basen z obsadą narybku sandacza (fot. Z. Zakęś)

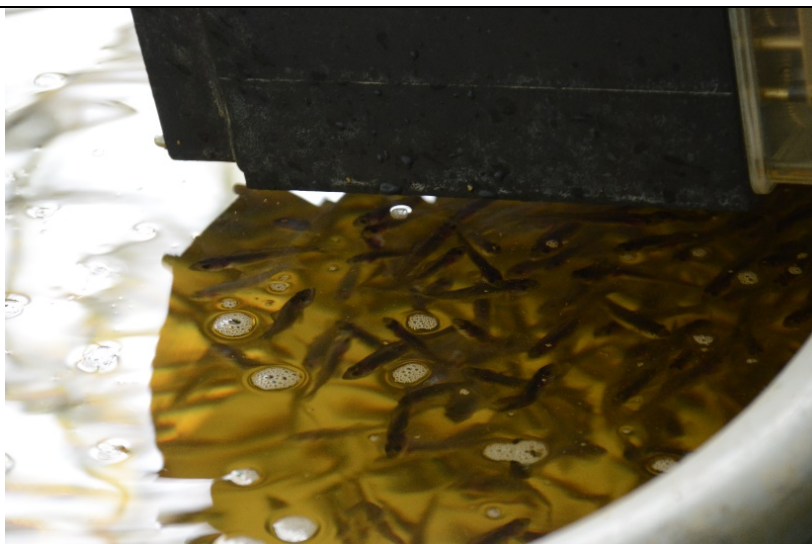
3. Pasze i żywienie narybku

Do żywienia narybku sandacza rekomendować należy pasze narybkowe o zawartości białka 50-56% i tłuszczu 12-18%. Ważne jest stosowanie odpowiedniej do wielkości narybku granulacji paszy. Dla narybku o masie ciała (m.c.) 1-3 g należy stosować paszę komponowaną o granulacji 0,8-1,1 mm, dla ryb o m.c. 2-5 g paszę o wielkości granul 1,1 mm, a dla ryb o m.c. 5-10 g paszę o wielkości granul 1,5-1,9 mm. Rekomendowana jest stopniowa (3-dniowa) zmiana granulacji paszy. Udział nowej paszy, o większej granulacji, zwiększamy o 25% dziennie (tj. 25, 50, 75 i 100% dobowej dawki). Paszę należy zadawać minimum przez 16 godzin na dobę (optymalnie 20-22 godziny) stosując zegarowe karmniki taśmowe lub inne tego typu urządzenia. Można też stosować karmienie ręczne. W takim przypadku pokarm należy podawać minimum 3 razy na dobę (co 6-8 godzin), karmiąc ryby „do syta”, tj. do momentu zaobserwowania braku żerowania ryb.

Dobową dawkę paszy należy zmniejszać w trakcie podchów; przy materiale o m.c. 1,0-2,0 g powinna ona wynosić 10-8% biomasy obsad, dla ryb o m.c. 2,0-6,0 g – 8-5% biomasy obsad, a dla

Projekt pt.: Program Doradztwa Rybackiego „Rozradzanie, wylęgarnictwo, podchów ryb i zarybianie”; ETAP III; akronim „DORADZTWO”; Nr Umowy: **00002-6521.2-OR1400003/18/20 z dnia 16.01.2020 r.**

osobników o m.c. 6,0-10,0 g – 5-3% biomasy obsad. Codziennie należy monitorować wyjadanie paszy (przy porannych zabiegach pielęgnacyjnych – czyszczeniu basenów podchowowych).

Narybek sandacza żerujący pod karmnikiem taśmowym (fot. Z. Zakęś)

Z obecnych w Polsce komercyjnych narybkowych pasz komponowanych pozytywne efekty uzyskano karmiąc narybek sandacza paszami firm: Skretting, Aller-Aqua i Biomar. Należy mieć na względzie, że sandacz w czasie podchowu bardzo trudno przestawia się/akceptuje zmianę paszy (producenta). Jeśli rozpoczęliśmy podchów narybku na paszy danego producenta/linii to wskazane jest jej stosowanie do osiągnięcia docelowej wielkości ryb, tj. 10 g.

Podstawowe dane wybranych pasz firm ALLER-AQUA, SKRETTING i BIOMAR odpowiednich do podchowu narybku sandacza (dane producenta)

Pasza	Białko (%)	Tłuszcz (%)	Węglowodany NFE (%)	Energia całkowita (MJ/kg)	Energia strawna (MJ/kg)	Granulacja (mm)
Aller-Aqua						
Performa EX 2 GR	54,0	15,0	12,0	21,0	19,0	0,9-1,6
Performa EX 3 GR	54,0	15,0	12,0	21,0	19,0	1,3-2,0
Performa EX 4 GR	54,0	15,0	12,0	21,0	19,0	1,6-2,4
Skretting						
Nutra HP 1.5	52,0	20,0	10,5	b.d.	20,1	0,9-1,6
Nutra HP 1.8	50,0	22,0	11,5	b.d.	20,5	1,8
Nutra 1,1 MP	54,0	18,0	8,0	b.d.	19,5	1,1

Projekt pt.: Program Doradztwa Rybackiego „Rozradzanie, wylęgarnictwo, podchów ryb i zarybianie”; ETAP III; akronim „DORADZTWO”; Nr Umowy: **00002-6521.2-OR1400003/18/20 z dnia 16.01.2020 r.**

Pasza	Białko (%)	Tłuszcz (%)	Węglowodany NFE (%)	Energia całkowita (MJ/kg)	Energia strawna (MJ/kg)	Granulacja (mm)
Nutra 1,5 MP	52,0	20,0	8,5	b.d.	19,9	1,5
Nutra TT MP	52,0	20,0	8,5	b.d.	19,9	1,9
Biomar						
Inicio plus 1,1	56	18	9	22,0	19,3	1,1
Inicio plus 1,5	55	15	14	21,5	18,5	1,5
Inicio plus 1,9	51	15	19	21,6	18,0	1,9

4. Sortowanie narybku sandacza

Do sortowania narybku można stosować sortownice kołyskowe. Wymienne wkłady mają szczeliny 2,5; 3,5; 5,0; 8,0; 10,0; 12,0; 14,0; 16,0; 18,0 i 20,0 mm. Przed sortowaniem należy ryby przegłodzić. Tempo metabolizmu ryb jest odwrotnie proporcjonalne do masy ciała, tak więc czas głodzenia ryb większych musi być dłuższy niż ryb mniejszych. Okres głodzenia ryb o m.c. 1-3 g powinien wynosić około 24 godziny, a w przypadku sortowania narybku o m.c. 2-10 g nawet 2 doby. Liczba manipulacji związanych z sortowaniem narybku sandacza, w czasie jego podchowu do osiągnięcia masy ciała 10 g, zależy głównie od precyzji sortowania materiału przed jego obsadzeniem do basenów hali narybkowej, a także od zastosowania właściwego harmonogramu żywienia. Decyzję o sortowaniu ryb z danego basenu należy podjąć na podstawie obserwacji behawioru i stanu kondycyjnego ryb.

Przykładowe symptomy świadczące o konieczności przeprowadzenia sortowania materiału:

- (1) obecność mniejszych, słabszych kondycyjnie osobników grupujących się w rogach basenów podchowowych (osobniki te nie podpływają pod karmnik w czasie wysypywania się paszy);
- (2) obecność mniejszych, ciemno wybarwionych osobników;
- (3) stwierdzenie żywego lub martwego narybku o „pogryzionych”, postrzępionych trzonach ogonowych (kanibalizm typu I (Zakęś 2017a, Zakęś i in. 2023)).

Zazwyczaj w czasie podchowu narybku (do masy ciała 10 g) zalecane jest przeprowadzenie dwóch sortowań (co 2-3 tygodnie podchowu). Pierwsze realizujemy, gdy ryby mają średnią masę ciała 3,0 g (wkład w sortownicy kołyskowej o wielkości szczelin 6,0 mm). Drugie, gdy narybek osiąga masę ciała 6,0 g (wkład o wielkości szczelin 8 mm). Po sortowaniu różnica między masą ciała najmniejszych i największych osobników (w danej posortowanej grupie ryb) nie powinna przekraczać 20%.

Projekt pt.: Program Doradztwa Rybackiego „Rozradzanie, wylęgarnictwo, podchów ryb i zarybianie”; ETAP III; akronim „DORADZTWO”; Nr Umowy: **00002-6521.2-OR1400003/18/20 z dnia 16.01.2020 r.**

Sortowanie narybku sandacza za pomocą sortownicy kołyskowej (fot. Z. Zakęś)

5. Określanie liczby narybku w basenach podchowowych

Narybek sandacza w miarę dobrze toleruje krótkotrwałe manipulacje związane z przyżyciowym ważeniem. Średnią masę ciała ryb określamy odliczając np. próbę 50 ryb i określając przyżyciowo ich masę (ważenie w wodzie). W celu uwiarygodnienia wyniku trzeba pobrać minimum trzy próby ryb. Znając zakładaną biomasa ryb w basenie (ryby przeważamy przyżyciowo przed obsadzeniem basenów) i średnią masę osobniczą łatwo możemy oszacować liczbę ryb w danym basenie. Metoda ta nie jest super precyzyjna, ale do celów hodowlanych zupełnie wystarczająca.

W sytuacji, gdy chcemy podnieść wiarygodność pomiarów masy ciała/długości ciała konieczne jest przeprowadzenie indywidualnych pomiarów ryb. Z danego basenu odławiamy małe partie ryb (np. 10 osobników), usypiamy je w wodnym roztworze MS-222 (100 mg/l). Po wejściu w stan anestezji ryby ważymy i mierzymy. Kilkogramowy narybek sandacza w stan anestezji wchodzi po 2 minutach, a maksymalny, bezpieczny czas przetrzymywania ryb w wodnym roztworze anestetyku wynosi 10 minut (temperatura wody 20-24°C). Po pomiarach należy ryby umieścić w pojemniku ze świeżą, dobrze natlenioną wodą. Dopiero po odpiciu można je umieścić w basenach podchowowych.

Obecnie dostępne są automatyczne liczniki do narybku. Precyzja liczenia tego typu urządzeń sięga 99%. Poza tym pozwalają one policzyć do 200 tys. ryb na godzinę.

Projekt pt.: Program Doradztwa Rybackiego „Rozradzanie, wylęgarnictwo, podchów ryb i zarybianie”; ETAP III; akronim „DORADZTWO”; Nr Umowy: **00002-6521.2-OR1400003/18/20 z dnia 16.01.2020 r.**

6. Zabiegi profilaktyczne/lecnicze w czasie podchowu narybku sandacza w RAS

Badania stanu zdrowotnego narybku sandacza, głównie pod kątem obecności ektopasożytów, należy przeprowadzać z częstotliwością co 7 dni. Próbę ryb, co najmniej 5 osobników, należy pobrać z każdego basenu. Do badań wybrać należy osobniki w słabszej kondycji, na których znalezienie pasożytów jest bardziej prawdopodobne (ich słabsza kondycja może być wynikiem obecności pasożytów). Szczególną uwagę należy zwrócić na skrzela i skórę (np. przy nasadach płetw piersiowych i brzusznych). W przypadku stwierdzenia ektopasożytów (pierwotniaków) można zastosować kąpiel w roztworze formaldehydu (0,015 ml/l wody). Takie stężenie formaldehydu nie wpływa negatywnie na pracę biofiltra RAS, nawet w przypadku stosowania dwóch kąpeli w tygodniu. Poziom amoniaku i azotynów w RAS stabilizuje się po 3 dniach po zastosowaniu kąpeli. Kąpiele muszą być prowadzone pod kontrolą służb weterynaryjnych.

W sytuacji stwierdzenia infekcji bakteryjnych można zastosować kąpiel w Chloraminie T w koncentracji 0,02 g/l wody. W czasie kąpeli na 20 min należy zatrzymać przepływ wody w basenach. Zabieg należy powtórzyć co 4 dni, aż do ustąpienia infekcji.

Po manipulacjach rybami (np. sortowanie) wskazane jest stosowanie kąpeli w wodnym roztworze chlorku sodu; koncentracja 3 g NaCl/l, czas kąpeli 20 min. Po zakończeniu kąpeli uruchomiamy przepływ wody przez baseny podchowowe, a koncentracja chlorku sodu w RAS ulega rozcieńczeniu. Niskie stężenia soli wpływają korzystnie na pracę biofiltra i stan zdrowotny sandacza.

7. Kontrola jakości wody w czasie podchowu narybku sandacza w RAS

Sandacz wymaga utrzymywania dobrej jakości wody w systemach recyrkulacyjnych. Pierwszym czynnikiem ograniczającym produkcję sandacza w RAS jest koncentracja tlenu. Koncentracja tlenu mierzona na odpływie z basenów podchowowych nie powinna spadać poniżej 60% nasycenia (upraszczając, w temperaturze wody 20-24°C musi wynosić > 5,0 mg O₂/l). Z kolei na dopływie należy utrzymywać wysokie nasycenie tlenem (100-120% nasycenia).

Koncentracja tlenu w wodzie słodkiej przy 100% nasyceniu

Temperatura wody (°C)	Koncentracja tlenu (mg O ₂ /l)	Temperatura wody (°C)	Koncentracja tlenu (mg O ₂ /l)
18,0	9,54	23,0	8,68
19,0	9,35	24,0	8,53
20,0	9,17	25,0	8,38
21,0	8,99	26,0	8,22
22,0	8,83	27,0	8,07

Projekt pt.: Program Doradztwa Rybackiego „Rozradzanie, wylęgarnictwo, podchów ryb i zarybianie”; ETAP III; akronim „DORADZTWO”; Nr Umowy: **00002-6521.2-OR1400003/18/20 z dnia 16.01.2020 r.**

Poziom całkowitego azotu amonowego (CAA = $\text{NH}_4^+\text{-N}$ + $\text{NH}_3\text{-N}$) mierzony w wodzie pobranej z odpływów basenów podchowych nie może przekraczać 0,40 mg CAA/l, azotynów ($\text{NO}_2\text{-N}$) 0,20 mg $\text{NO}_2\text{-N/l}$, a dwutlenku węgla (CO_2) 20 mg $\text{CO}_2\text{/l}$. Bardzo istotny jest odczyn wody pH w RAS, warunkuje on toksyczność wyżej wymienionych związków. Bezpieczny dla sandacza odczyn wody pH mieści się w przedziale 6,7-8,2.

Dla ryb szczególnie toksyczna/niebezpieczna jest niezdysocjowana forma amoniaku ($\text{NH}_3\text{-N}$), której koncentracja zależy od temperatury wody i pH.

Udział procentowy amoniaku niezdysocjowanego ($\text{NH}_3\text{-N}$) w całkowitym azocie amonowym (CAA = $\text{NH}_4^+\text{-N}$ + $\text{NH}_3\text{-N}$) w zależności od odczynu pH wody i temperatury

pH	Temperatura wody (°C)	
	20	25
7,0	0,40	0,55
7,2	0,63	0,88
7,4	0,99	1,38
7,6	1,56	2,17
7,8	2,45	4,24
8,0	3,83	5,28
8,2	5,94	8,11
8,4	9,09	12,27

Monitoring temperatury wody, amoniaku, azotynów, pH i dwutlenku węgla należy prowadzić codziennie, a uzyskane dane archiwizować. Należy pamiętać, że w celu porównywania uzyskanych wyników próby wody należy pobierać o tej samej godzinie. Należy też uwzględnić fakt, że na metabolizm ryb (zapotrzebowanie tlenowe, wydalanie amoniaku, dwutlenku węgla) istotnie wpływa ich żywienie. Dlatego próby wody należy pobierać co najmniej 3 godziny po rozpoczęciu żywienia. Wtedy tempo metabolizmu narybku osiąga wartości maksymalne. W efekcie koncentracja tlenu (w cyklu dobowym) może istotnie się obniżać, a amoniaku i dwutlenku węgla wzrastać.

Systemy recykulacyjne obsadzamy narybkiem w momencie, kiedy funkcjonują w nim odpowiednio wpracowane filtry/złoża biologiczne. Muszą one zapewniać aktywny proces nityfikacji, czyli przekształcania wydalanego przez ryby amoniaku do azotynów, a następnie do azotanów. Wpracowywanie biofiltra tradycyjnymi metodami (z niewielką lub bez obsady ryb) trwa 40-60 dni, a

Projekt pt.: Program Doradztwa Rybackiego „Rozradzanie, wylęgarnictwo, podchów ryb i zarybianie”; ETAP III; akronim „DORADZTWO”; Nr Umowy: **00002-6521.2-OR1400003/18/20 z dnia 16.01.2020 r.**

nawet dłużej. W takim przypadku źródłem azotu dla bakterii nitryfikacyjnych jest zadawana w niewielkich ilościach pasza. W komercyjnych podchowalniach częstokroć dąży się do skrócenia tego czasu. W tym celu można zastosować wypełnienie pochodzące z już dojrzałego złoża, czy też zasilanie wodą z innego RAS, z wpracowanym już złożem. Zastosowanie tego rodzaju rozwiązań nie zawsze jest możliwe, chociażby ze względów sanitarnych, czy też weterynaryjnych. Za najbardziej bezpieczne można uznać zaszczepienie złoża biologicznego bakteriami nitryfikacyjnymi i jednoczesne dostarczenie do RAS mineralnych związków azotu (Zakęś i in. 2015a). Stosując takie rozwiązanie czas technologicznego rozruchu filtra biologicznego wchodzącego w skład RAS można skrócić do dwóch tygodni. W czasie podchowu należy dbać o stan sanitarny wszystkich składowych RAS. Szczególną uwagę należy zwrócić na biofiltr. Nagromadzenie się w nim materii organicznej i powstanie w pewnych częściach biofiltra stref o niekorzystnych warunkach tlenowych skutkuje istotnym wzrostem liczebności bakterii heterotroficznych, konkurentów bakterii nitryfikacyjnych. W takich warunkach efektywność pracy biofiltra (procesów nitryfikacji) może istotnie się obniżyć, co stwarza zagrożenie dla bezpieczeństwa podchowu (wzrost koncentracji amoniaku).

8. Transport narybku podchowanego w RAS

Przed transportem niezbędne jest przegłodzenie ryb. Dla narybku o masie ciała 8-10 g wskazane jest minimum 24-godzinne głodzenie. W tym czasie należy też obniżyć temperaturę wody do wartości docelowych (np. temperatury wody w stawie, czy w jeziorze). Tempo aklimacji nie powinno być szybsze niż 3°C na dobę. Niewskazane jest przewożenie materiału w temperaturze powyżej 20°C. Kilkugramowy narybek sandacza najlepiej transportować w specjalistycznych basenach transportowych lub w workach polietylenowych. Obsada basenów/worków zależy od temperatury wody, czasu transportu i wielkości ryb.

Normy transportowe narybku sandacza (w sztukach; masa ciała 8-10 g) w zbiornikach transportowych z natlenianiem (zbiornik 1200 l)

Czas transportu (h)	Temperatura wody (°C)		
	10	15	20
2	10000	8000	5000
5	8000	6000	4000
10	6000	4000	2500
15	5000	3000	1500

Projekt pt.: Program Doradztwa Rybackiego „Rozradzanie, wylęgarnictwo, podchów ryb i zarybianie”; ETAP III; akronim „DORADZTWO”; Nr Umowy: **00002-6521.2-OR1400003/18/20 z dnia 16.01.2020 r.**

Normy transportowe narybku sandacza (w sztukach; masa ciała 8-10 g) w workach polietylenowych z tlenem (30 l wody + 30 l tlenu)

Czas transportu (h)	Temperatura wody (°C)		
	10	15	20
2	300	250	200
5	250	200	150
10	200	150	100
15	140	120	100

9. Literatura

- Bódis M., Kucska B., Bercsényi M. 2007 – The effect of different diets on the growth and mortality of juvenile pikeperch (*Sander lucioperca*) in the transition from live food to formulated feed – Aquac. Int. 15: 83-90.
- Policar T., Blecha M., Křišť'an J., Mráz J., Velišek J., Stara A., Stejskal V., Malinovskyi O., Svačina P., Samarin A.M. 2016 – Comparison of production efficiency and quality of differently cultured pikeperch (*Sander lucioperca* L.) juveniles as a valuable product for ongrowing culture – Aquac. Int. 24: 1607-1626.
- Policar T., Stejskal V., Kristan J., Podhorec P., Svinger V., Blaha M. 2013 – The effect of fish size and stocking density on the weaning success of pond-cultured pikeperch *Sander lucioperca* L. juveniles – Aquac. Int. 21: 869-882.
- Zakęś Z. 2012 – Cultured Aquatic Species Information Programme. *Sander lucioperca*. Cultured Aquatic Species Information Programme – W: *FAO Fisheries and Aquaculture Department*. http://www.fao.org/fishery/culturedspecies/Sander_lucioperca/online, Rzym, Włochy.
- Zakęś Z. 2017a – Chów i hodowla sandacza – Wyd. IRS, Olsztyn, 212 s.
- Zakęś Z. 2017b – Zintegrowana metoda podchowu materiału obsadowego sandacza (*Sander lucioperca*) – stawy ziemne → systemy recyrkulacyjne – W: *Wylęgarnictwo a dywersyfikacja produkcji akwakultury* (Red.) Z. Zakęś, K. Demśka-Zakęś. Wyd. IRS, Olsztyn: 137-146.
- Zakęś Z. 2020 – Systemy recyrkulacyjne szansą rozwoju akwakultury zachowawczej - W: *Innowacyjna i tradycyjna produkcja ryb w Polsce* (Red.) A. Kowalska, A. Wołos. Wyd. IRS, Olsztyn: 55-70.
- Zakęś Z., Rożyński M. 2015 - Systemy recyrkulacyjne szansą rozwoju akwakultury sandacza - *Komun. Ryb.* 6: 20-23.

Projekt pt.: Program Doradztwa Rybackiego „Rozradzanie, wylęgarnictwo, podchów ryb i zarybianie”; ETAP III; akronim „DORADZTWO”; Nr Umowy: **00002-6521.2-OR1400003/18/20 z dnia 16.01.2020 r.**

- Zakęś Z., Rożyński M. 2016 – Akwakultura i rynek ryb okoniowatych - W: Wylęgarnictwo, podchowy ryb i zarybiania (Red.) Z. Zakęś, K. Demska-Zakęś. Wyd. IRS, Olsztyn: 277-290.
- Zakęś Z., Rożyński M., Krejszef S., Hopko M. 2023 – Produkcja kilkugramowego materiału obsadowego sandacza (*Sander lucioperca*) w systemach RAS oparta na stawowym narybku letnim – W: Działalność podmiotów rybackich i wędkarskich w 2022 roku: elementy gospodarcze, ekonomiczne i społeczne (Red.) A. Cejko, A. Wołos. Wyd. IRS, Olsztyn: 87-98.
- Zakęś Z., Stawecki K., Pyka J.P. 2015a – Wspomaganie dojrzewania biofiltrów w systemach recyrkulacyjnych – W: Podchowy organizmów wodnych – osiągnięcia, wyzwania, perspektywy (Red.) Z. Zakęś, K. Demska-Zakęś, A. Kowalska. Wyd. IRS, Olsztyn: 11-22.
- Zakęś Z., Szczepkowski M., Kapusta A., Rożyński M., Stawecki K., Pyka J., Szczepkowska B., Wunderlich K., Kozłowski M., Kowalska A., Hopko M. 2015b – Z akwakultury do natury. Opracowanie alternatywnych metod zarządzania rybołówstwem drapieżnych ryb jeziorowych – Wyd. IRS, Olsztyn, 224 s.